

Průběh řízení a dokazování ve zvláštních řízeních soudních

KAREL SVOBODA,
KRAJSKÝ SOUD V PLZNI A KATEDRA OBČANSKÉHO PRÁVA
PRÁVNICKÉ FAKULTY UNIVERZITY PALACKÉHO, OLOMOUČ

The Course of Procedure and Presenting of Evidence in Special Judicial Proceedings

Summary: *On January 1st, 2014 the new procedural norm that governs the so called special judicial procedure (Act No. 292/2013 Coll., on special judicial proceedings) came into effect. This regulation aims to be the code of the non-disputed proceedings, meaning that it defines its own general procedural principles that distinguish undisputed procedure from the disputed. On the other hand, the new code states, that in case of special proceedings, the Code of Civil Procedure should be applied. It also introduces new concepts that have not yet been a part of the Czech civil procedure (eg the special judicial year). The author attempts to describe the basic rules of the new Code and on its basis to assess whether this new law will actually benefit the civil procedure.*

Od 1. ledna 2014 nabyl účinnosti zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (ZŘS). V tomto článku se zaměřím na nově koncipované obecné odchylky mezi procesním režimem civilního sporu podle občanského soudního řádu (OSŘ) a režimem tzv. zvláštních řízení. Zodpovím otázku, do jaké míry se v nich prosazuje vyšetřovací zásada, a pokusím se o analýzu nových procesních institutů ovlivňujících průběh procesního dokazování, jako jsou tzv. „jiný soudní rok“ nebo „dohoda o předmětu řízení“. Závěrem vyhodnotím, zda svěbytná procesní úprava zvláštních řízení je přínosem.

Zdůrazněme, že ZŘS je *lex specialis* ve vztahu k OSŘ. Neupravuje-li vůbec daný procesní institut, aplikuje se bez dalších úvah OSŘ (§ 1 odst. 2 ZŘS). Jestliže ZŘS daný institut normuje pouze zčásti, použijí se podpůrně nepřekrytá ustanovení OSŘ, nevyplývá-li z povahy konkrétních norem ZŘS, že využití OSŘ nebo některého z jeho ustanovení je vyloučeno (§ 1 odst. 3 ZŘS).

Formální průběh zvláštních řízení

Přípravné jednání

V § 17 ZŘS se dočteme, že „soud nevede přípravné jednání“. Toto ustanovení je třeba vykládat tak, že se soudu nezapovídá konání přípravného jednání, v jehož rámci v součinnosti s účastníky vyjasní splnění podmínek řízení, upozorní je na skutkové nejasnosti a vyzve je k doložení jejich tvrzení, popřípadě učiní i další procesní úkony, které jsou třeba, aby při

následujícím rokování bylo možné věc rozhodnout. Smyslem ustanovení je pouze vyloučení procesních následků, které jsou spojeny s konáním „přípravného jednání“ ve smyslu § 114c OSŘ, jakož i obdobných procesních následků, které jsou spjaty s ukončením „prvého jednání“ ve smyslu § 118b odst. 1 OSŘ. To znamená, že v souvislosti s ukončením přípravného jednání konaného podle ZŘS nedojde ke koncentraci řízení (k nastolení skutkového a důkazního „stopstavu“), jak je tomu v civilním sporu. Nedostaví-li se žalovaný k prvnímu rokování, soud nevynesie fiktivní rozsudek pro uznání (§ 114c odst. 6 OSŘ), jestliže se nedostaví žalobce, nedojde k zastavení řízení (§ 114c odst. 7 OSŘ). Také nelze vydat rozsudek pro zmeškání (§ 153b OSŘ), soud nemůže vyhlásit rozsudek bez jednání (a tedy i bez dokazování), i kdyby s tímto postupem účastníci souhlasili (§ 115a OSŘ). Fakt, že ve zvláštních typech řízení nelze využít žádného z institutů urychlujících řízení na úkor dokazování, včetně tzv. kvalifikované výzvy k vyjádření podle § 114b OSŘ nebo platebního rozkazu podle § 172 a násl. OSŘ, vyplývá dostatečně již z § 20 odst. 1, § 21 a § 25 odst. 1 ZŘS, i kdyby § 17 v ZŘS nebylo.

Ustanovení § 17 ZŘS má řadu *lex specialis* ve zvláštní části. Toto ustanovení se neuplatní v řízení o úschovách (§ 294 ZŘS), v řízení o umoření listin (§ 312 ZŘS), v řízení ve věcech kapitálového trhu (§ 321 ZŘS), během řízení o předběžném souhlasu s provedením šetření ve věcech ochrany hospodářské soutěže (§ 329 ZŘS), při řízení o nahrazení souhlasu zástupce České advokátní komory k seznámení se s obsahem listin (§ 338 ZŘS),

v řízení o plnění povinností z předběžného opatření Evropského soudu pro lidská práva (§ 347 ZŘS), při řízení ve věcech voleb do rady zaměstnanců, voleb zástupců pro oblast bezpečnosti a ochrany zdraví při práci a voleb členů zvláštního vyjednávacího výboru evropské družstevní společnosti (§ 352 ZŘS), v řízení o soudním prodeji zástavy (§ 357 ZŘS), během řízení o zákazu výkonu práv spojených s účastnickými cennými papíry (§ 364 ZŘS). V řízení o rozvod manželství je sice konání přípravného jednání zapovězeno, ale jinak břemeno tvrdit a prokazovat existenci rozvratu manželství zůstává navrhovateli zachováno (§ 390 ZŘS).

Režim běžného jednání

K projednání věci samé soud nařídí jednání, ledaže tento zákon stanoví, že jednání není třeba nařizovat (§ 19 ZŘS). Jednání podle ZŘS není třeba nařizovat, je-li věc projednávána v režimu jiného soudního roku dle § 18 ZŘS (např. řízení o přípustnosti převzetí ve zdravotním ústavu podle § 77 odst. 1 ZŘS). Soud může rozhodnout bez jednání tam, kde mu zákon tuto možnost výslovně dává, např. v řízeních o některých otázkách týkajících se právnických osob (§ 85 ZŘS), v řízení o úschovách (§ 293 ZŘS), o umocnění listin (§ 311 ZŘS), ve věcech kapitálového trhu (§ 320 ZŘS), o soudním prodeji zástavy (§ 363 ZŘS) atd. Ze zákona může dokonce vyplývat bezvýjimečná záповěď konání jednání. Je tomu tak v případě předběžného opatření, které má zabezpečit ochranu proti domácímu násilí a o němž musí soud rozhodnout do 48 hodin a bez jednání (§ 404 ZŘS).

Nestanoví-li ZŘS jinak, koná se jednání v tomtéž režimu jako jednání v civilním řízení sporném (§ 115 a násl. OSŘ). Obecné odchylky od režimu soudního jednání v civilním sporu, které soudu znemožňují využít instituty urychlujících řízení na úkor dokazování, včetně tzv. koncentrace řízení, vyplývají z § 20, § 21 a § 28 ZŘS. Dokazování lze provést mimo jednání jen výjimečně (§ 122 OSŘ). Lhůta pro přípravu k jednání je i ve zvláštních řízeních desetidenní, nestanoví-li zákon výslovně jinak (§ 115 odst. 2 OSŘ).

V některých řízeních, např. v řízení ve věcech svěřenského fondu (§ 1448 a násl. NOZ), zákon uvádí, že jednání není třeba nařizovat, neprovádí-li soud dokazování (§ 97 ZŘS). Taková situace nastane např. v případě, že veškeré pro rozhodnutí podstatné skutečnosti jsou předmětem shodného tvrzení účastníků, případně jsou obecně známé nebo soudu známé z úřední činnosti (např. stav zápisu ve veřejných rejstřících apod.). Takovou situací naopak není, pokud pro

rozhodnutí důležitá fakta, třeba i jednoznačně, vyplývají z listin dodaných některým z účastníků. Provedení důkazních prostředků je součástí procesního dokazování a jednání je proto třeba za účelem přečtení listin nařídít.

I ve zvláštních řízeních soud musí účastníky nejpozději před vyhlášením rozhodnutí ve věci samé nebo před zastavením řízení podle § 16 ZŘS poučit o tom, jak míní rozhodnout, a poskytnout jim prostor pro reakci (§ 118a odst. 1–3 OSŘ). V tzv. materiálním řízení je spolupráce s účastníky na co nejuplnějším zjištění pravdy ještě podstatnější, než v řízení sporném. I ve zvláštních řízeních má být rozhodnutí soudu předvídatelné. Jestliže účastníci na poučení podle § 118a odst. 1–3 OSŘ nezareagují, není tím soud zbaven povinnosti zjišťovat rozhodující skutečnosti z úřední povinnosti (§ 20 odst. 1, § 21, § 28 odst. 1 ZŘS). Své skutkové poznatky soud může i ve zvláštních řízeních čerpat z tzv. shodných tvrzení účastníků, pokud o nich nejsou rozumné pochybnosti. I když jsou účastníci při jednání před soudem prvého stupně nečinní, mohou další skutečnosti a důkazy uvádět bez omezení i během odvolacího řízení (§ 28 odst. 1 ZŘS).

Podstata „jiného soudního roku“ (§ 18 ZŘS)

Považuje-li to soud za vhodné, svolá k přípravě a projednání věci jiný soudní rok a přizve k němu účastníky. Při jiném soudním roku dá soud účastníkům prostor, aby se k věci vyjádřili, nebo zjistí jejich stanoviska jiným vhodným způsobem. Dokazování lze při jiném soudním roku provádět, jen je-li to účelné a umožňuje-li to povaha věci (§ 18 odst. 1 ZŘS). Způsob, místo a průběh jiného soudního roku určuje předseda senátu opatřením. Jiný soudní rok se může konat mimo soudní budovu nebo mimo obvyklou úřední dobu soudu. Z jiného soudního roku může předseda senátu vyloučit veřejnost (§ 18 odst. 2 ZŘS).

Jiný soudní rok soud nařídí buď na základě vlastního uvážení, které se řídí níže uvedenými kritérii, nebo v případech, kdy tak stanoví zákon. Jiný soudní rok není určen k frekventovanému využití, protože nižší nároky na jeho formu, případně i možnost vyloučení veřejnosti z účasti na jiném soudním roku mohou vést ke snížení vážnosti soudního jednání a především k omezení kontroly veřejnosti nad soudní mocí.

Z formulace § 18 odst. 2 ZŘS je zřejmé, že „opatření“ o nařízení jiného soudního roku neobsahuje pouze stanovení termínu a místa jednání, ale i výslovné určení odchylek od běžného

režimu soudního jednání (§ 19, § 115 a násl. OSŘ). Odchytkou zpravidla bude stanovení zvláštního místa konání roku, případně vyloučení veřejnosti bud vzhledem k místu, kde se jiný soudní rok má konat, případně s ohledem na zájmy účastníka. Režim jiného soudního roku se může v odůvodněných případech lišit i zkrácením termínu pro přípravu k rokování, aniž by to soud musel předem avizovat jako odchytku od režimu běžného jednání. Např. u jiného soudního roku konaného v řízení o přípustnosti převzetí ve zdravotním ústavu (§ 77 ZŘS) nelze desetidenní lhůtu pro přípravu dodržet už proto, že soud musí rozhodnout do sedmi dnů od převzetí.

Institut jiného soudního roku cílí zejména na situace, kdy je v zájmu účastníka, o jehož právech, povinnostech nebo změně statutu se jedná, aby se projednání záležitosti uskutečnilo podle zvláštních pravidel nebo v zvláštních prostorách, které nejsou přístupné veřejnosti. Tak tomu může být např. při řízení o zrušení nebo změnu rozsudku, kterým byla omezena svéprávnost člověka, pokud tento člověk podle vyjádření lékaře není schopen účasti při formálním ústním jednání soudu, avšak je způsobilý se aktivně zúčastnit rokování ve věci samé, pokud proběhne v jiných prostorách, třeba i s vyloučením veřejnosti (např. ve zdravotnickém zařízení, v němž je hospitalizován). Od 1. ledna 2014 tedy již není možné jednat v nepřítomnosti člověka s odůvodněním, že jeho účast při formálním jednání soudu by nebyla možná s ohledem na jeho zdravotní stav, pokud soud zároveň nebude mít osvědčeno, že rokování může proběhnout v přítomnosti účastníka v méně formálním a pro něho příznivějším prostředí, třeba i s vyloučením veřejnosti. Důvodem pro nařízení jiného soudního roku může výjimečně být i jiná zjevná skutečnost než zdravotní stav účastníka, na jejímž základě je nepochybné, že méně formální režim projednání věci mu bude ku prospěchu. Za výše uvedených okolností jiný soudní rok supluje jednání ve věci samé podle § 19 ZŘS.

Jestliže soud nařídil jiný soudní rok, aniž by pro to měl vážné důvody a nepředepisuje-li jeho konání přímo zákon (např. § 77 odst. 1 OSŘ), jde o vadu řízení, která může mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci samé (§ 205 odst. 1 písm. c) OSŘ). Ovšem jen tehdy, když odvolatel uvede a osvědčí konkrétní újmu, která mu tímto postupem byla způsobena a jež mu mohla zmařit nebo ztížit realizaci jeho procesních práv, nevyplývá-li tato újma již z obsahu spisu. Negativní následek způsobený nekorektně nařízeným jiným soudním rokem nebo nesprávnou volbou režimu jiného soudního roku může být

odčiněn během řízení, a to i před odvolacím soudem.

Již při nařízení soudního roku, které se děje referátem ve spise, který má povahu usnesení o vedení řízení (§ 202 odst. 1 písm. a) OSŘ), soud účastníkům vysvětlí důvody, které jej k nařízení jiného soudního roku vedly, a seznámí je s odchytkami od režimu běžného jednání (§ 19 ZŘS).

Jiný soudní rok koná sám soudce. Není možné, aby jednotlivé úkony, které mají být provedeny při jiném soudním roku (např. výslech umístěného a ošetřujícího lékaře v řízení o přípustnosti převzetí ve zdravotním ústavu (§ 77 ZŘS) se uskutečnily mimo jeho rámec, opačný výklad by vedl k popření jiného soudního roku jako operativního institutu umožňujícího řízení o přípustnosti převzetí projednat v úplnosti při jediné příležitosti (rokování) a za přítomnosti vyšetřovaného.

Jiný soudní rok soud může nařídit i za situace, kdy se ve sporném řízení koná tzv. přípravné jednání (§ 114c OSŘ). Jiný soudní rok tedy může sloužit k přípravě následujícího jednání tak, aby bylo možné věc v úplnosti projednat a rozhodnout. Při jiném soudním roku může soud v součinnosti s účastníky objasnit naplnění podmínek řízení, případně odstranit nedostatky podmínek řízení, vyzvat účastníky k vyjádření se ohledně rozhodných skutkových tvrzení a k naplnění jejich povinnosti (nikoliv břemene, které v tzv. nesporech neexistuje). Okolnosti odůvodňující vyloučení veřejnosti (§ 116 OSŘ) samy o sobě nejsou příčinou pro nařízení tzv. jiného soudního roku.

Dokazování lze v rámci jiného soudního roku provádět jen tehdy, když účastníci (jejich zástupci) na tuto možnost byli upozorněni při jeho nařízení, případně s provedením dokazování během jiného soudního roku projevíli souhlas. V opačném případě by se soud vystavil riziku zrušení a vrácení věci (§ 205 odst. 2 písm. c) OSŘ), jestliže některý z účastníků namítne, že dokazování během jiného soudního roku, při němž bylo rozhodnuto ve věci samé, nepředpokládal, a proto se nemohl na řízení řádně připravit.

Dokazování při jiném soudním roku je „účelné a povaha věci“ je umožňuje, jestliže důkazní prostředky jsou při jiném soudním roku bezprostředně k dispozici, lze je v prostředí, kde se jiný soudní rok koná, provést, a účastníci (jejich zástupci) si možnosti dokazování při jiném soudním roku byli vědomi. Jiný soudní rok má přispět k lepšímu naplnění procesních práv účastníka, který by se běžného jednání nemohl zúčastnit, pouze tento důvod může oslabit princip veřejnosti soudního rokování a dokazování. Proto lze dokazování při jiném soudním roku

vést jen za přítomnosti účastníka, v jehož zájmu se řízení koná, a kterému se tak umožní aktivně se zúčastnit dokazování. Za jeho nepřítomnosti lze dokazování při jiném soudním roku uskutečnit jen s jeho výslovným souhlasem, který nemůže nahradit souhlas jeho zástupce (opatrovníka). Využití fikce souhlasu účastníka, pokud ve stanovené lhůtě nezareaguje na výzvu soudu, zda souhlasí s dokazováním ve své nepřítomnosti (§ 20 odst. 3 ZŘS, § 101 odst. 4 OSŘ) nelze využít, takový postup by byl v rozporu se skutečností, že jiný soudní rok slouží k lepšímu zabezpečení zájmů účastníka, o jehož právech a povinnostech se řízení koná, nikoliv v jeho neprospěch.

Procesní dokazování a vyšetřovací zásada

Průběh procesního dokazování ve zvláštních řízeních upravuje zejména § 20 odst. 1–3 ZŘS. Pro zvláštní řízení se zavádí tzv. vyšetřovací zásada, podle níž je věcí soudu, aby veškeré skutečnosti podstatné pro rozhodnutí ve věci samé zjišťoval z úřední povinnosti, bez ohledu na procesní aktivitu účastníků (§ 20 odst. 1 ZŘS). Také účastníci tzv. zvláštních řízení mají povinnost tvrdit a prokazovat podstatné okolnosti (§ 20 odst. 2 ZŘS), nenaplnění této procesní povinnosti však nemá za následek rozhodnutí v jejich neprospěch, pokud soud může jejich neaktivitu překlenout vlastní prokazovací činností. Na rozdíl od sporného řízení, v němž se uplatní tzv. koncentrace (§ 114c odst. 5, § 118b odst. 1, § 119a odst. 1 OSŘ) mohou účastníci do řízení vnášet další skutečnosti a důkazy po celou dobu řízení, až do doby, než odvolací soud začne vyhlášovat rozhodnutí.

Zásada vyšetřovací, jež je spojena s tzv. materiálním řízením, ovšem neznamená, že soud nemůže řízení ukončit při skutkové nejistotě, kterou objektivně nemůže překlenout, např. pro zavinění některého z účastníků. Za takových okolností není zcela vyloučeno, aby nedostatek ve skutkových zjištěních soud nahradil rozumnou úvahou nebo předpokladem, které vycházejí z obvyklých poměrů v daném místě nebo osob se stejným nebo obdobným postavením nebo vlastnostmi. Přitom soud přihlíží k tomu, aby byla eliminována reálná možnost, že osoba, jejíž zájmy má probíhající řízení primárně zabezpečit (třeba nezletilé dítě), bude vystavena negativním vlivům. Např. jestliže se navrhopatel, který je otcem dítěte, domáhá rozšíření styku s dítětem po dobu několika týdnů během prázdnin, avšak přes opakované výzvy soudu nesdělí místo, kde by se s dítětem během styku zdržoval, a není tak možné provést místní šet-

ření, zda se jedná o prostředí, v němž může dítě přespávat, soud v pochybnostech vychází v neprospěch otce a má za to, že poměry na straně otce neodůvodňují rozšíření styku tak, aby dítě u otce v době jeho realizace přespávalo.

Určité břemeno tvrzení, prokazování a nepřekážení průchodu vyšetřovací zásadě tedy tíží i účastníky tzv. zvláštních řízení, pokud ovšem nejsou přímo osobami, v jejichž zájmu je řízení konáno. Existenci sankce (břemene) za nesoučinnost v tzv. nesporných řízeních výjimečně připouští i zákon, např. § 916 NOZ. Podle něho neprokáže-li v řízení o vyživovací povinnosti rodiče k dítěti nebo o vyživovací povinnosti jiného předka k nezletilému dítěti, které nenabýlo plné svéprávnosti, osoba výživou povinná soudu řádně své příjmy předložením všech listin a dalších podkladů pro zhodnocení majetkových poměrů a neumožní soudu zjistit ani další skutečnosti potřebné pro rozhodnutí zpřístupněním údajů chráněných podle jiného právního předpisu, platí, že průměrný měsíční příjem této osoby činí pětadvacetinásobek částky životního minima jednotlivce podle jiného právního předpisu. Judikatura dlouhodobě uzavírá, že i v tzv. nesporných řízeních mají účastníci břemeno ohledně tvrzení prokázání těchto okolností, které jsou známy pouze jim a o nichž soud nemůže mít vědomost.¹ Ustanovení § 916 NOZ však není skutečnou výjimkou ze zásady vyšetřovací, protože nezabavuje soud povinnosti zjistit majetkové poměry rodiče nezletilého i bez jeho součinnosti, je-li to v objektivních možnostech soudu. Jedná se o ustanovení, které přenáší odpovědnost za neúplné zjištění skutkového stavu na některého z účastníků až tehdy, když skutkovou mezeru nelze prostřednictvím obvyklých šetření ze strany soudu překlenout.

Některá ve vztahu k § 20 ZŘS speciální ustanovení však ukotvují skutečnou odchylku od obecného pravidla, že vyšetřovací zásada se uplatní ve všech řízeních konaných podle ZŘS. Např. § 488 ZŘS stanoví nevyvratitelnou domněnku souhlasu odpůrce s navrácením dítěte, jestliže se odpůrce bez včasné a důvodné omluvy nedostaví k nařízenému jednání a nevyjádří se k návrhu navrhovatele. Podle § 390 ZŘS v řízení o rozvod manželství může soud provést jiné než účastníky navržené důkazy, jen je-li to třeba ke zjištění skutkového stavu a vyplývají-li z obsahu spisu, nebo je-li toho třeba ke zjištění zájmů nezletilých účastníků, pro něž nemůže být manželství rozvedeno, ačkoliv je rozvráceno. K odchylkám od zásady vyšetřovací formulovaným ve zvláštní části ZŘS viz níže.

¹ Usnesení Městského soudu v Praze z 30. 11. 1999, sp. zn. 24 Co 279/99.

Ustanovení § 20 ZŘS je třeba vykládat s přihlédnutím k tomu, o jaký typ zvláštního řízení se jedná a jaká je i s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem případu míra širšího (nebo veřejného) zájmu na co nejuplnějším zjištění skutkových okolností, pokud některý z účastníků je naprosto pasivní, případně maří plynulý průběh dokazování. I tento přístup lze zaštitit odkazem na znění zákona, který mezi zvláštními řízeními diferencuje již tím, že některá z nich lze zahájit i bez návrhu (např. řízení o omezení svéprávnosti), některá z nich nikoliv (např. řízení o rozvod). Pokud lze řízení zahájit jen na návrh, je nepochybné, že účastníci, zejména navrhovatel, nesou spoluodpovědnost za zjištění stavu věci.

Některá řízení, s nimiž ZŘS počítá, neprobíhají v režimu ZŘS, ale v režimu sporu podle OSŘ, včetně faktu, že nejsou ovládána zásadou vyšetřovací. Např. byl-li odepřen souhlas s vydáním předmětu úschovy, lze jej nahradit pravomocným rozsudkem soudu, kterým bylo rozhodnuto, že ten, kdo vydání odporoval, je povinen souhlasit s vydáním předmětu úschovy žadateli. – Jedná se o tzv. procesní žaloby, jejichž projednání je zákonem výslovně a cíleně vyčleněno z režimu primárního zvláštního řízení. Takové žaloby upravuje např. i § 170 odst. 2, § 189 odst. 2, § 222, § 224 odst. 1, § 262 atd.

Výjimky z vyšetřovací zásady

Omezení zásady vyšetřovací dohodou o předmětu řízení

Zásadu vyšetřovací, jak je ustavena v § 20 a v § 21 ZŘS, do jisté míry relativizují ustanovení § 9 a 10 ZŘS, podle nichž soud vede účastníky k nalezení smírného řešení s tím, že pokud je mezi účastníky uzavřena dohoda o předmětu řízení, soud ji může usnesením schválit. ZŘS tedy před autoritativním rozhodnutím soudu preferuje soudem schválenou dohodu mezi účastníky, která nemusí být vystavěna na nepochybných skutkových zjištěních. V této souvislosti stojí za zaznamenání § 395 ZŘS, který sděluje, že rozsudek, jímž soud vyhověl společnému návrhu na rozvod manželství (tedy dohodě o rozvodu), není odvolání přípustné. A to i za předpokladu, že rozvod manželství není v zájmu nezletilých dětí. Procesní úprava tedy soudy v případě podání společného návrhu na rozvod nabádá k tomu, aby poměry nezletilých dětí a jejich prověření zůstaly stranou jejich pozornosti, i když zvláštní zájem nezletilého dítěte na zachování manželství podle hmotného práva i nadále zůstává důvodem, pro který manželství nemá být rozvedeno (§ 755 odst. 2 písm. a) NOZ). Nezletilé dítě není účastníkem řízení o rozvod manželství svých rodičů.

Pnutí mezi § 9 a § 10 ZŘS umožňujícími soudu rozhodnout na základě dohody účastníků o předmětu řízení, a § 20 a § 21 ZŘS ustavujícími zásadu vyšetřovací, je třeba řešit s přihlédnutím k obecné povaze konkrétního řízení (např. obecný zájem na tom, aby výsledek řízení o omezení svéprávnosti byl opřen o co nejuplněnější skutková zjištění, je daleko vyšší, než během řízení o úschově). V určitých typech řízení je dohoda účastníků ve smyslu § 10 ZŘS zcela vyloučena. Je tomu tak zejména ve věcech, v nichž verdikt ve věci samé konstituuje nové osobní poměry člověka, o němž se řízení koná (zejména řízení o svéprávnosti, o neznámosti a smrti, o přivolení k zásahu do integrity, přípustnosti převzetí nebo držení v ústavech, o nahrazení souhlasu zástupce samosprávné komory k seznámení se s obsahem listin, o plnění povinnosti z předběžného opatření Evropského soudu pro lidská práva, o určení a popření rodičovství, o osvojení). Dohodu o předmětu řízení soud neschválí ani tehdy, když je uzavřena jménem účastníka, který nemá plnou schopnost k právnímu jednání, jeho zástupcem (např. advokát člověka umístěného ve zdravotnickém zařízení se jménem účastníka nemůže s ostatními účastníky dohodnout na tom, že účastník má být dále držen v ústavu). Tradiční výjimku z tohoto pravidla zřejmě představuje dohoda rodičů o úpravě poměrů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu a o styku rodičů s dítětem, (§ 26 až 28 dřívějšího zák. o rodině, nyní § 906 odst. 2, příp. § 881 NOZ). Soud však takovou dohodu neschválí, pokud je zřejmé, že dohodnutý způsob výkonu rodičovské odpovědnosti není v souladu se zájmem dítěte.

Ještě předtím, než schválí dohodu účastníků o předmětu sporu, má soud povinnost zjistit alespoň základní skutkové okolnosti případu. Této povinnosti se může zhostit i tak, že bude vycházet ze shodných skutkových tvrzení všech účastníků (viz níže). V opačném případě by soud rezignoval na skutečnost, že všechna tzv. zvláštní řízení jsou (byť v různé míře intenzity) ovládána vyšetřovací zásadou. Jestliže soud dospěje k závěru, že dohoda o předmětu řízení neodpovídá skutkovým zjištěním, návrh na její schválení zamítne. Usnesení o zamítnutí návrhu je přípustné napadnout odvoláním.

Shodná tvrzení účastníků

V zásadě platí, že soud by ani v tzv. nesporných řízeních neměl zpochybňovat tzv. shodná skutková tvrzení účastníků dle § 120 odst. 3 OSŘ.²

² Usnesení Nejvyššího soudu z 2. 3. 1999, sp. zn. 21 Cdo 1982/98.

Výjimkou jsou případy, kdy existuje důvod se domnívat, že shodná tvrzení neodpovídají realitě a zároveň existuje širší zájem na zjištění pravého stavu věci (např. rodiče nezletilého dítěte se v řízení o stanovení výživného otci shodují na tom, že otec je bez příjmů, a soudu je na druhé straně známo, že otec přijel na jednání vlastním automobilem, platí nájem za byt apod.).

Za shodná tvrzení účastníků nelze pokládat jejich shodu na oprávněnosti uplatněného požadavku nebo shodu na právním posouzení záležitosti. K právnímu posouzení záležitosti je povolán pouze soud.³

Leges specialis ve zvláštní části ZŘS

Přestože obecná část ZŘS navozuje zdání, že všechna zvláštní řízení uvedená ve výčtu § 2 ZŘS jsou ovládána zásadou vyšetřovací, zvláštní část ZŘS ustavuje řadu výjimek z tohoto pravidla.

Břemeno tvrdit a prokazovat ve stejném rozsahu jako ve sporném řízení zatěžuje účastníky řízení o úschovách (§ 294 ZŘS), řízení o umoření listin (§ 312 ZŘS), v řízení ve věcech kapitálového trhu (§ 321 ZŘS), řízení o předběžném souhlasu s provedením šetření ve věcech ochrany hospodářské soutěže (§ 329 ZŘS), řízení o nahrazení souhlasu zástupce České advokátní komory k seznámení se s obsahem listin (§ 338 ZŘS), řízení o plnění povinností z předběžného opatření Evropského soudu pro lidská práva (§ 347 ZŘS), řízení ve věcech voleb do rady zaměstnanců, voleb zástupců pro oblast bezpečnosti a ochrany zdraví při práci a voleb členů zvláštního vyjednávacího výboru evropské družstevní společnosti (§ 352 ZŘS), řízení o soudním prodeji zástavy (§ 357 ZŘS), řízení o zákazu výkonu práv spojených s účastnickými cennými papíry (§ 364 ZŘS) a v řízení o rozvod manželství. V řízení o rozvod však soud z úřední povinnosti zjišťuje okolnosti na straně nezletilých dětí, pro které nemá být manželství jejich rodičů rozvedeno (§ 390 ZŘS).

Ve všech právě vyjmenovaných řízeních soud nemůže, stejně jako u sporů vedených podle OSŘ, sám od sebe vyslovit neúčinnost doručení soudní písemnosti (§ 11 ZŘS). Naopak soud může vést přípravné jednání se všemi jeho následky ve smyslu § 114c OSŘ. Neuplatní se v nich ani záповěd využití institutů urychlujících řízení na úkor dokazování, které v jiných zvláštních řízeních zakazuje § 20 a § 21 ZŘS. Ani v předchozím odstavci vyjmenovaná řízení však nelze ukončit rozsudkem pro uznání ani pro zmeškání, protože výše uvedená ustanovení poskytují jednotný taxativní výčet obecných ustanovení, jež nelze použít, a § 25 ZŘS mezi nimi není. Jestliže není možné ve věci samé roz-

hodnout rozsudkem pro uznání, nelze ve výše uvedených řízeních ani vydat tzv. kvalifikovanou výzvu k vyjádření podle § 114b OSŘ. S ohledem na předmět probíraných řízení nepřipadá v úvahu vydání platebního rozkazu, protože jím lze uložit jen povinnost k peněžitému plnění (§ 172 a násl. OSŘ). Ve vyjmenovaných řízeních se však stejně jako ve sporech konaných podle OSŘ uplatní režim zákonných koncentrací podle § 118b odst. 1 a podle § 119a odst. 1 OSŘ (§ 28 ZŘS), na jejichž základě dochází k nastolení skutkového a důkazního „stopstavu“ v souvislosti se skončením prvního jednání a k okamžiku vyhlášení prvostupňového rozsudku. Účastník má v těchto řízeních právo nevypovídat (§ 22 ZŘS). Na rozdíl od civilních sporů vedených výhradně podle OSŘ se v těchto řízeních uplatní druhá a třetí definice účastníků (§ 6 OSŘ). Do některých z nich má oprávnění vstoupit státní zástupce (řízení o umoření listin, viz § 8 odst. 1 písm. h) ZŘS). V popisovaných řízeních se rovněž uplatní obecné § 22a § 23 ZŘS, což znamená, že soud o náhradě nákladů řízení mezi účastníky a mezi účastníky a státem rozhoduje podle míry jejich úspěchu ve sporu (blíže viz komentář k § 22 ZŘS).

Zápory a klady zákona o zvláštních řízeních soudních

Autoři zákona o zvláštních řízeních soudních v obecné části sumarizovali základní odchylky, které podle jejich názoru odlišují spor od nespou.⁴ Jedná se především o rozdíly v zákonných definicích účastníků sporného řízení na straně jedné a zvláštních řízení na straně druhé (§ 6 ZŘS), o zachycení zásady vyšetřovací jako obecného principu dokazování ve zvláštních řízeních (§ 17, § 20 odst. 1–3, § 21 ZŘS), o vymezení specifických pravidel pro určení místní příslušnosti soudu, když tato se řídí bydlištěm osoby, v jejímž zájmu se zvláštní řízení koná (§ 4 ZŘS).

Nelze přehlédnout, že zákon o zvláštních řízeních již ve své obecné části mezi zvláštními řízeními diferencuje. Do první skupiny řadí především řízení, která lze zahájit i bez návrhu, do druhé skupiny výhradně návrhová zvláštní řízení. Tato skutečnost se projevuje zejména v úpravě rozhodování o náhradě nákladů řízení mezi účastníky navzájem ukotvené v § 23 ZŘS, podle níž účastníci řízení, které je možné zahájit i bez návrhu, nemají mít právo na ná-

³ Rozsudek Nejvyššího soudu z 14. 3. 2003, sp. zn. 21 Cdo 1478/2002.

⁴ Srov. s důvodovou zprávou k zákonu č. 292/2013 Sb., která je přístupná např. v ASPI pod LIT 45495CZ.

hradu svých nákladů, zatímco účastníci výhradně návrhového řízení s výjimkou statusových věcí manželských a partnerských mají právo k náhradě nákladů podle výsledku řízení. I u beznávrhových zvláštních řízeních obecně platí, že soud rozhodující o opravném prostředku není vázán ani rozsahem opravného prostředku, ani důvody, pro které je opravný prostředek podáván (§ 28 odst. 2, § 29, § 30 ZŘS). Dychotomie mezi zvláštními řízeními zahajovanými výhradně na návrh a mezi zvláštními řízeními, které může zahájit sám soud, se projevuje i v aplikaci vyšetřovací zásady. Vyšetřovací zásada se totiž neuplatní ve většině zvláštních řízení, která lze zahájit výhradně na návrh. To má za následek, že vznikají dva typy sporů – jednak spory, jež se řídí výlučně občanským soudním řádem, jednak „spory“, na které prvotně dopadá zákon o zvláštních řízeních soudních. Navíc existuje i třetí kategorie řízení, jež lze zahájit i bez návrhu, a které s jistou mírou zjednodušení lze pokládat za nespory v pravém slova smyslu.⁵

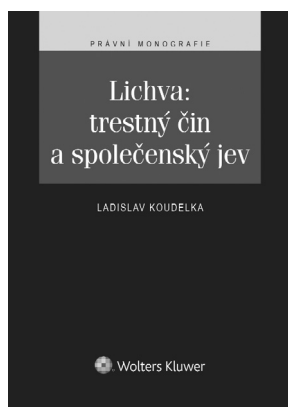
S ohledem na výše uvedené se domnívám, že snaha tvůrců zákona o zvláštních řízeních soudních oddělit za pomoci tohoto zákona sporné a nesporné řízení neuspěla. Mise by byla splněna jen tehdy, kdyby se ustanovení obecné části ZŘS (§ 1–30) prakticky bez výjimky aplikovala

na jakýkoliv typ zvláštního řízení, na které prvotně dopadá režim ZŘS (taxativní výčet těchto řízení viz § 2 ZŘS). Zákonodárce podle mého názoru měl do ZŘS zařadit jen ta zvláštní řízení, která je možné zahájit i bez návrhu, a ostatní výhradně návrhová zvláštní řízení ponechat v páté hlavě třetí části OSŘ. Jen tak by bylo možné zabezpečit, že obecná část ZŘS nebude spíše jen deklarací obecných pravidel, z nichž ve zvláštní části téhož zákona vyplývá taková řada výjimek, že tuto obecnou část prakticky devalvují. Tím se procesní předpisy týkající se zvláštních řízení stávají zbytečně nepřehlednými.

Některé nové instituty, které zákon o zvláštních řízeních zavádí, mají pozitivní potenciál. Například tzv. „jiný soudní rok“ umožní, aby při projednání své záležitosti byl přítomen i člověk, který by účasti na běžném soudním jednání nebyl schopen. Lze čekat, že se tento institut setká i s kritikou, která mu mj. bude vyčítat, že je v českých poměrech netradiční a že může být ze strany soudů zneužíván např. k vyloučení veřejnosti. Bude věcí judikatury, aby stanovila meze přijatelného využití tohoto spíše výjimečného institutu.

⁵ K obtížím při vymezení pojmu sporného a nesporného řízení srov. např. se Zoulik, F. Řízení sporné a nesporné jako druhy civilního procesu. Praha: Československá akademie věd, 1969.

Knižní novinka z nakladatelství Wolters Kluwer

Lichva: trestný čin a společenský jev

Ladislav Koudelka

Lichva je v současné společnosti velmi aktuálním problémem. Předkládaná monografie je jedinečným pojednáním o tomto trestném činu a společenském jevu – spojuje pohled veřejnoprávní a soukromoprávní, opírá se o důkladnou teoretickou přípravu a zároveň v ní autor uplatňuje svůj praktický pohled soudce.

Důraz je v knize položen na současnou právní úpravu lichvy podle občanského zákoníku č. 89/2012 Sb. a trestního zákoníku č. 40/2009 Sb. a na nejnovější rozhodnutí českých soudů. Prostor je věnován také rozhodčímu řízení jako často zneužívanému prostředku pro realizaci lichvy. Kniha tak bude zásadní pomůckou pro práci policistů, státních zástupců, soudců i advokátů.

Autor přináší komparativní pohled na zahraniční a českou právní úpravu i soudní praxi hluboko do minulosti a všímá si také proměn postojů k lichvě v dílech různých filozofů. Lichvu tedy v knize představuje nejen jako trestný čin, ale také jako závažný společenský jev a na základě této hluboké analýzy dospívá k inspirativním úvahám de lege ferenda.

JUDr. Ladislav Koudelka, Ph.D., působil v letech 1999 až 2011 na Okresním soudě v Kladně v pozici předsedy senátu pro věci trestní. Od roku 2011 je soudcem Krajského soudu v Praze v jednom z jeho odvolacích trestních senátů. Tématu lichvy a trestného činu lichvy se věnuje dlouhodobě.

Brož., cena 520 Kč. Knihu si můžete objednat na www.wolterskluwer.cz/obchod